

UČENÍ NEZAČÍNÁ A NEKONČÍ SE ŠKOLNÍ VÝUKOU: ROZHOVOR S FRANCESCOU GOBBO

LEARNING DOES NOT START OR END WITH SCHOOL EDUCATION: AN INTERVIEW WITH FRANCESCA GOBBO

Rozhovor s profesorkou Francescou Gobbo proběhl v Brně 17. května 2016 v době jejího tříměsíčního pobytu na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Rozhovor vedl Roman Švaříček.

Roman Švaříček (RŠ): Jste známou odbornicí v několika oborech, a sice v antropologii, interkulturním vzdělávání a etnografii. Jedná se o etablované disciplíny, do kterých vnášíte nové a inspirativní myšlenky. Jak jste tyto obory pro sebe objevila?

Francesca Gobbo (FG): Myslím, že můj zájem o antropologii, kulturní antropologii a pak také pedagogickou antropologii souvisí v první řadě s tím, kdy a kde jsem vyrůstala. Lidé méjí generace, kteří vyrůstali v Itálii, byli zvyklí přepínat mezi různými jazyky a tehdy jsem si uvědomila, že toto bylo velmi důležitým a také limitujícím momentem, pokud jde o školní vzdělávání. Protože často se stávalo, že ti, kdo neměli možnost přepínat z jednoho jazyka do druhého, nebyli schopni převést to, čemu rozuměli v nějakém dialektu, do italštiny a byli pak za to sankcionováni a... Dovolte, abych jen ve stručnosti zmínila, že v polovině 60. let minulého století působil v Toskánsku jeden kněz, který dal dohromady skupinu žáků, co propadli na druhém stupni základní školy a napsali pak knihu, o níž se stále ještě diskutuje. Její název je *Dopis učíteli* a vyšla krátce poté, co proběhla reforma, jejímž cílem bylo prodloužit povinnou školní docházku. A ti žáci v ní kritizují školu, která byla orientovaná na určitou sociální třídu, a samozřejmě nebyl

zájem udržet ve škole děti z venkovských oblastí nebo z dělnických rodin. Ti žáci se učili s knězem a z některých se staly poměrně dost známé osobnosti italské sociální politiky. Tu knihu jsem si přečetla rok předtím, než jsem odjela do Spojených států. A když jsem tam dorazila, tak jsem zjistila, že velká část protestů, které tam tehdy probíhaly, se týkala naší vlastní kultury. Jeden z mých článků ve *Foundations of Sociology* byl přeložen a použit jako komentář k této italské knize. Na mého profesora to udělalo tak velký dojem, že to chtěl vydat v angličtině. To, co ty italské děti říkaly, bylo: „Máme svoji vlastní kulturu, která souvisí s naší historií, tedy prací našich rodin atd., a neměli byste od nás očekávat ani nás učit kulturu střední třídy. Měla by nad tím probíhat určitá debata.“ Já si tedy nemyslím, že jim šlo tolik o debatu jako takovou, myslím, že chtěly hlavně říct: „Chceme mluvit sami za sebe.“ Když jsem přiletěla do USA, měla jsem pocit, že černoši a původní obyvatelé mluví víceméně o tomtéž. Rozhodla jsem se tedy, že se budu věnovat participačnímu pozorování skupiny protestujících, kteří se postavili proti místní organizaci pro oblast vzdělávání s apelem ve smyslu: „Chceme, aby v knihách byla naše historie, naše kultura. Nechceme chodit do školy, abychom se učili jen o ostatních lidech.“ Protože ale mluvili o kultuře a jediná věc, kterou jsem tehdy měla načtenou o kultuře, bylo několik stránek od Lévi-Strausse, které se mi nelíbily, došla jsem k závěru, že Lévi-Strauss byl pro mě příliš exotický. Pro mě byly kultura a sociální otázky vždy vzájemně provázané. Rozhodla jsem se proto, že napíšu magisterskou práci, a pak jsem začala navštěvovat semináře na katedře kulturní antropologie. Pak jsem na rok a půl odjela, a když jsem se vrátila, tak jsem se setkala s nigerijským antropologem Johnem Ogbu. Bylo to opravdu vtipné, protože on hovořil o italské vnitřní imigraci a já jsem řekla: „To je opravdu něco.“ A pak jsme spolupracovali asi půl druhého roku a pak jsem se k němu připojila na Yaleově univerzitě.

RŠ: Dalo by se tedy říci, že rozhodujícím okamžikem pro zahájení Vaší výzkumné kariéry bylo určité zklamání z formálního vzdělávání?

FG: Víte, když si vzpomenu na svoji školní kariéru v Itálii, byla poměrně úspěšná. Nicméně byla jsem si velmi dobře vědoma, co to znamenalo učit se italštinu a také zvyky a hodnoty, které nebyly mé rodině nijak vlastní. Vzpomínám si ze svého dětství na jednu historku o rozlišování mezi ženou a dámou. Důvod, proč jsem si toho tehdy všímala a proč si to stále pamatuji, je, že tehdy, v roce 1957, to byl prostředek sociální klasifikace. Bylo to tenkrát po velikonočních prázdninách. Chodila jsem tehdy do sedmé třídy základní školy a profesorka – tehdy jsme učitelku na tomto stupni oslovovali tímto titulem – se nás ptala na velikonoční prázdniny. Myslím, že po nás chtěla, abychom o tom něco napsali. Jedna z mých spolužaček nám četla o svém výletu do Neapole, kde stálo: „A tak jsem se procházela ulicí a tam jsem uviděla dámu, jak sedí přede dveřmi, a jiná dáma jí češe vlasy, dělala jí účes.“

A učitelka na to okamžitě reagovala: „Neměla bys tu ženu nazývat dámou, ale ženou. Je to žena. Nikoli dáma.“ Možná měla pravdu, ale použila slova: „Dávej si na to pozor, protože na tom záleží...“ Stojí za připomenutí, že většina nespravedlností se neděje křiklavým způsobem, ale naopak nenápadně, právě tím, že někoho nějak označíte, dáte mu nějakou nálepkou, například cikán.

Situace Romů je v každé jednotlivé zemi odlišná, a přestože například v Itálii byli příslušníci romského etnika posíláni do sběrných a pak do koncentračních táborů, přístup k nim byl více paternalistický. Jde o úvahy ve stylu: Pojďme pro ně něco udělat. Pojďme jim zřídit speciální školu. Takže jsme opět u toho označování nálepkami. Nedělejte potíže, nebo... Možná budete muset pobít v nějaké kompenzační komoře. Takže tam zůstaňte a něco se naučte. Víte, když se astronauti vrátí z kosmu, tak jdou do takové komory. V Turíně takové třídy stále ještě existují. Nejsou oddělené. Jsou součástí běžné školy, ale na škole je vyhrazen učitel, který má tyto děti na starosti. Takže tu nemáme co do činění s otevřenou diskriminací, ale jde o řeči typu: „Nedělejte si s tím starosti. Nemusíte to dělat. Ani to nemůžete udělat.“ A totéž se děje lidem, kteří pracují u zábavních atrakcí, lidem od cirkusů a kolotočů. Z mého pohledu je těžké vnímat Romy jako kastovní nebo zvláštní typ menšiny, protože podle italské historie přišli do Itálie sami od sebe. A na začátku nenaráželi na mnoho předsudků. Nebo například benátská republika měla legislativu, podle které nemohli dělat to a ono, nemohli zůstat nebo přespávat na určitých místech, ale mnoho z nich si přesto dokázalo dobře poradit. Pamatuji si, že jsem jako dítě četla jednu kapitolu. Bylo to o různých etnických skupinách a tato kapitola byla o Romech, kteří v té době byli samozřejmě označováni jako cikáni. V tom textu se psalo o tom, jak tito lidé putovali a poskytovali užitečné služby lidem v konkrétních oblastech. Lidé na venkově potřebovali často spravit hrnce a pánve, bylo potřeba koupit nebo prodat koně. Například Federica Satti, která napsala svoji dizertační práci o Romech v Trentu, uvádí, že ještě celkem nedávno cestovali tito lidé po Itálii a prodávali různé věci farmářům v údolích, jejichž obydlí byla daleko od měst, a nebyl s tím žádný problém. Ovšem s nástupem automobilové dopravy, s tím, jak se auta stala dostupnějšími, už bylo možné si na trh dojet a tito lidé se najednou ocitli bez práce, bez zdroje obživy. A to vysvětluje, proč teď mohou žádat o peníze.

RŠ: Zmínila jste nálepky a předsudky, které mohou ovlivňovat rozhodování občanů v mnoha důležitých otázkách. V nedávné době se například v britském referendu či v rakouských prezidentských volbách ukázalo, že lidé jsou silně ovlivněni nálepkami. Lidé, kteří žijí na malých vesnicích, kde na žádného imigranta nenarazíte, mají největší strach z imigrantů, a tak například v Rakousku dali hlas populistickému

kandidátovi na prezidentský úřad. Vidíte zde možnou novou roli kulturní antropologie? Seznámit tyto lidi s faktem, že existují různé kultury a že odlišná kultura neznamena žádnou smrtelnou hrozbu.

FG: Ano. Připomněl jste mi můj rozhovor s kolegyní Gazzalou, která žije v Anglii. Mluvila o tom, že stejná situace, jakou jste právě popsal v souvislosti s Rakouskem, panuje i v některých oblastech Walesu. Tedy to, že tam jsou také oblasti, kde nikdo nikdy žádného imigranta na vlastní oči neviděl. Pokud chápeme kulturu jako něco dynamického, něco, co se proměňuje, neříkám, že neustále... ale je zřejmé, že ekonomická a finanční rozhodnutí, která jsou přijata například ve Frankfurtu nebo ve Washingtonu, mají určitý dopad. A tak si říkáte: byl jsem zvyklý dělat věci určitým způsobem, a pak musíte své zvyklosti změnit. Asi by bylo dobré, kdyby lidé začali uvažovat nejdřív o sobě, o tom, jak se odlišují na základě své kultury, ale také své ekonomické síly. Protože si musíme uvědomit, že jíme určité věci, protože si je můžeme dovolit. A taky že se některé tradice udržují ne proto, že jsou staré nebo starobylé, ale často prostě proto. Vždy jsem hledala spojnice mezi historií, kulturou a osobními zkušenostmi, tedy tím, co jsem pochytila. Teď ale musí být člověk opatrnější, a to nejen v Itálii, právě kvůli oslavě kořenů. Například já v kořeny nevěřím.

RŠ: Nevěříte v kořeny? V jaké kořeny nevěříte?

FG: Jsem unavená ze všeho toho oslavování kořenů, toho, že se jim připisuje takový význam. Když si vezmete současná nacionalistická hnutí v Německu, Rakousku nebo Velké Británii, tak oni oslavují svůj původ, minulost, tradici. A když se podíváte kolem sebe, tak vidíte, že nepoužíváme svůj vlastní jazyk. Ovlivnila mě jedna finská kniha vydaná v roce 1969. Byla to kniha Fredrika Bartha s názvem *Etnické skupiny a hranice*. Jedná se o soubor studií věnovaných různým skupinám převážně v Asii. V té knize je patrné, že hranice, tedy národní hranice, nejsou ničím přirozeným, nýbrž jsou jevem vzniklým v důsledku politických rozhodnutí. A jako Italka jsem byla velmi dobře obeznámena s rétorikou typu „Alpy musí být naší hranicí,“ a tak jsme se mohli setkat s terorismem v Jižním Tyrolsku, protože chtěli být součástí Rakouska, ale Itálii se tahle myšlenka příliš nezamlouvala. Pro mě osobně je to téměř do očí bijící, že se jedná o politická rozhodnutí. Nejde o nic přirozeného, ty hranice nejsou nijak spjaty s pokrevními pouty, a proto říkám, že jsem unavená z oslavování kořenů.

RŠ: Národní kořeny... A řekla byste, že právě v tomto svém způsobu myšlení jste ovlivněna historií Itálie? Tím, že jste nikdy nebyli národem?

FG: Zcela jistě. Ano. Na italskou historii se dívám celkem kriticky. Nemůžu zapomenout na to, že jsme v naší zemi měli fašistický režim, ano... Jsem přesvědčená o tom, že historie je stejně důležitá jako kultura nebo jazyk.

RŠ: V mnoha českých učebnicích etnografie určených vysokoškolským studentům, kde se píše o tom, jak dělat kvalitativní výzkum, se o etnografii hovoří jen jako o designu, který slouží čistě k popisu kultury, popisu věcí a k ničemu jinému. A spousta lidí říká: „Nechceme jen dělat etnografii, jen věci popisovat, chceme svět měnit.“

FG: Ale to je to, co chtěli všichni antropologové, které jsem kdy potkala, včetně mě, změnit svět. Je dobré, že mluví o popisování, protože v Itálii se často setkávám s lidmi, kteří nemají žádný výcvik v etnografii a řeknou například: „Já jsem posbíral spoustu rozhovorů.“ Já tomu neříkám rozhovory, pro mě jsou to dlouhé konverzace. Když začnete hovořit s lidmi od cirkusu, a pak se chystáte je navštívit a oni řeknou: „Ano, budu s vámi mluvit,“ a pak když jste u nich, tak řeknou: „Ne, ne, ne, podívejte se, mám tady salám a dobré víno, dáme si.“ A pak jdete domů a říkáte si: „Ne, ne, ne,“ ale mezi tím se toho spoustu naučíte. Nepoužíváte diktafon, ani papír a tužku, prostě hodně posloucháte a interpretujete. A tak bych řekla, že v etnografii existuje popisná část, to určitě ano, ale další součástí je interpretace.

RŠ: Ze způsobu, jakým provádíte výzkum, vyplývá, že musíte mít velmi blízko k lidem, trávit s nimi spoustu času.

FG: Jedna z věcí, kterou nám už kdysi dávno kladli na srdce, bylo, že se z vás nesmí stát „domorodec“. Neměli bychom se nechat kulturou, kterou studujeme, pohltit. Víte, co mám na mysli. Říct si: „Ó, to je krása. Chci být jako oni.“ Ne, možná proto, že to vždy vidím jako vzájemně propojené. To, jak se ti lidé prezentují a mluví o sobě, obvykle nějak zohledňuje mě nebo lidi, jako jsem já. Některé věci mi musí vysvětlit. To bylo naprosto zřejmé s valdanskými. Protože jsem katolička, tak jsem se toho samozřejmě musela dost naučit, protože jsem toho o Bibli nebo evangeliích moc nevěděla. Domnívali se, že to znám, ale určitě toho věděli víc, a tak mi to buď vysvětlovali, nebo předpokládali, že si o tom něco zjistím. Tak například můj poslední výzkum... Sbírala jsem vyprávění kuchařů. Teď zrovna to sepisuji. Přečtete si přepis. Čtete přepis znovu a znovu a znovu. Samozřejmě jsem tam strávila téměř tři roky, obcházením, snažila jsem se, aby se o mně vědělo, ale přečtete to několikrát a já jsem si pak uvědomila, že moje původní hypotéza byla velmi omezená, protože... Teď to píšu z úplně jiné perspektivy. Nepopisuji jen, co dělají, jaké mají problémy, ale také jakou péči, jakou zvláštní péči věnují vaření pro děti, takže se pak děti stávají jejich učiteli. Ano, opravdu to tak je... Například se ptají: „Proč nejedí tohle nebo tamto?“ Zjistila jsem, že když se opravdu snažíte dětem porozumět, musíte jít a podívat se na ně. Takže když si čtu tyto věty, uvědomuji si, že mi věří. Nějakým způsobem jsem se pro ně stala někým, koho dobře znají. Není to tak, že by se mi svěřovali se soukromými věcmi, ale s tím, na čem jim opravdu záleží. Potom to chce také nějaký čas, ani ne tak než to pochopíte, ale než to necháte usadit. Takže si

vyměňujeme pozdravy z dovolených a některé vztahy, které jsem navázala s Arbereši nebo s Armenci, vydržely opravdu dlouho. Neplatí to o všech, ale někteří se občas zastaví nebo mi zavolají, zvláště lidi od cirkusu a ze zábavních parků. Když za nimi zajdu, někteří z nich mě poznávají a jsou ochotni mě seznámit s dalšími lidmi.

RŠ: Takže nepoužíváte výraz sběr rozhovorů, nepoužíváte ani slovo data?

FG: Ne, mluvím o zjištěních, protože pravděpodobně jde spíš o zkušenost. Dokonce ani když jsem bydlela s Arbereši skoro dva roky, není to sběr dat. Prostě žijete. A data se mohou objevit, třeba když to nečekáte. Například tam bylo hodně patrné rozlišování mezi vně a uvnitř, my a oni. Oni znamenalo ti, kdo nejsou Arberešové, ti, kdo nejsou Albánci. Z řady lidí se stali imigranti a odjeli do Argentiny, odkud se vrátili s maté, což je směs bylin, která se popíjí z vydlabané dýně kovovým brčkem. Dlouhý čas mi servírovali maté zvláště. Připravovali ten nápoj... obřad popíjení maté je takový. Sedí se v kruhu, obvykle jde o shromáždění žen, a dokola se posílá dýně s kovovým brčkem... takže všichni pijí jedním brčkem. Byla jsem z této ceremonie vyloučena, až ke mně jednoho dne dorazila dýně i s brčkem a řekli mi: „Jsi teď součástí našeho světa a nic se ti nestane.“ Protože vědí, že z hygienických důvodů se nemá člověk dotýkat rty míst, kterých se svými rty dotýkali jiní lidé. To ale platí pro cizince. Ne pro jejich lidi. A tak jsem se zničehonic stala jednou z nich. Vůbec jsem to nečekala. A totéž se přihodilo v souvislosti s jejich karnevalem, který pořádají v únoru. Celá vesnice byla jako u vytržení. Lidé tancovali a hráli od úsvitu do úsvitu. A to byl jediný čas, kdy muži vešli do domu, kde žije žena sama, bez manžela. Takže úplně všechno bylo vzhůru nohama. Prostě nikdy nevíte, co se stane, jsou to zkušenosti. Zničehonic se něco dozvíte. Jsou to data? Ano, ale důležitější je, že se to stalo. Takže si opravdu vážím jednoho skvělého italského antropologa, největšího odborníka na Romy, který říká: „Terénní práce je prožívání zkušenosti, je to prožitkové žití.“

RŠ: A když se podíváte na výzkum ve vzdělávání, jaký se dnes dělá, tak se valná většina výzkumů zaměřuje víceméně na témata, která se nějak týkají efektivity škol, kdy se výzkumníci snaží zjistit faktory, jež ovlivňují něco, co se nazývá efektivitou škol. A tady máte co do činění s něčím úplně jiným. Měla jste někdy přání podívat se na stejné téma jiným způsobem?

FG: Ano, v souvislosti s efektivitou škol jsem na konci 90. let pozvala několik lidí z Británie, konkrétně šlo o Boba Jeffreyho a Jeffa Thromana, kteří měli přednášku o dopadu tamní školské reformy z roku 1988. Byla to součást vlny pre-neoliberalismu, šlo o thatcherovskou reformu a oni mluvili o tom, co se stane na školách. Má to také co do činění s efektivitou škol. Nebyla jsem

schopná přeložit, co napsal Jeff Throman anglicky, a tak jsem se ho na to zeptala a on řekl, že to je jako ve fotbale. Máš první, druhé a třetí. Je to úplně stejné. Je sestaveno pořadí škol. Získávají ceny, peníze. Tak je tomu i v Itálii. Dobří učitelé dostávají víc peněz atd. Nepochybuji o tom, že učení toho má hodně společného se školní výukou, ale nezačíná a nekončí školní výukou. Je toho hodně, co se člověk naučí mimo školu, což může jít dokonce i proti škole. V antropologii se říkávalo, že proces učení začíná před zahájením školní výuky, během ní a také při tom, co jde proti ní.

